

Drugi je dio zbornik memoarske građe, korisne za poznavanje omladinske postavice NOP-a i NOB-a u srednjoj Hrvatskoj. Knjiga je lijepo opremljena, no šteta je što nema kazala, što ne pruža nikakvih podataka na stranim jezicima i što su fotografije tehnički vrlo slabe. Bitno je da prikazana knjiga donekle sumira dosadašnja istraživanja, iznosi mnoge nove rezultate i otvara mogućnosti za daljnji rad historičara komunističkoga i narodnooslobodilačkog pokreta.

Vlado Oštrić

AHMED HADŽIROVIĆ: SINDIKALNI POKRET U BOSNI I HERCEGOVINI 1935—1941, izd. Svjetlost, Sarajevo 1972, 203 str.

Doktorska disertacija A. Hadžirovića — Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—1941, objavljena 1972. godine u Sarajevu, prva je znanstvena obrada toga dijela radničkog pokreta na području Bosne i Hercegovine u tome razdoblju, pa je zato vrijedan prilog povijesnoj literaturi s tematikom iz radničkog pokreta za taj teritorij. Autor se u svom radu služio arhivskom, tiskanom i memoarskom građom, a upotrijebio je i nešto literature iz problematike sindikalnog i radničkog pokreta za područje Jugoslavije — što je sve i posebno naveo na kraju knjige. Temu — Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini 1935—1941. podijelio je ovako: Uvod; Radništvo Bosne i Hercegovine i njegov položaj, a) Pregled privrednih prilika, b) Radništvo i njegov položaj; Sindikalni pravci i organizacije; Utjecaj političkih partija na rad sindikata; Međusobni odnosi sindikalnih saveza; Akcije sindikata za poboljšanje ekonomskog i političkog položaja radnika; Mjere vlasti protiv naprednog radničkog pokreta — te je, kako se već po tim naslovima može vidjeti, obradio razvoj tog pokreta i njegovu djelatnost uzimajući u obzir ekonomsku situaciju tog vremena u Bosni i Hercegovini. Budući da dosad u historiografiji i u povijesnoj literaturi uopće nije bila obrađena sindikalna komponenta radničkog pokreta Bosne i Hercegovine u tom razdoblju, koje je obilježeno upravo značajnom sindikalnom aktivnošću, Hadžirović je obavio pionirski posao u skupljanju građe za tu problematiku i u njezinoj interpretaciji, a to je i rekao u Uvodu. Tu je, osim toga, obrazložio zašto je uzeo u razmatranje upravo to razdoblje kad je sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini »dio kompleksnog revolucionarno-demokratskog kretanja«, a to je ujedno i period kad se »odigrava neposredna priprema i smjena dviju epoha u istorijskom razvoju jugoslovenskih naroda; sazrijeva revolucija, a rastrojstvo cjelokupnog poretka Kraljevine Jugoslavije dostiže kulminaciju«.

U dijelu knjige pod naslovom »Radništvo Bosne i Hercegovine i njegov položaj« Hadžirović je na osnovu literature, statističkih (suvremenih) izvora i nekih arhivskih materijala prikazao u kratkim crtama privredne prilike u BiH i značajke radničke klase i njezina položaja (dobnu, spolnu, kvalifikacionu itd. strukturu radnika i njihov ekonomski i socijalni položaj, te brojčano stanje). Tako je odredio uvjete u kojima se razvijao sindikalni pokret u BiH u tom razdoblju, i to, dakle, one ovisne o ekonomskoj situaciji, socijalnom i ekonomskom položaju radnika. Ti su uvjeti utjecali na brojnost sindikalnih organizacija i na mnogobrojne tarifne i štrajkaške akcije.

Glavninu knjige čine ona poglavlja u kojima se obrađuje orijentacija i međusobni odnosi pojedinih sindikalnih pravaca (»Sindikalni pravci i organizacije«, »Utjecaj političkih partija na rad sindikata«, »Međusobni odnosi sindikalnih saveza«). U tim je poglavljima (koja su možda mogla biti i drugačije koncipirana da bi se dobila jasnija slika odnosa snaga i grupacija u sindikalnom pokretu u BiH u to vrijeme) obrađena uglavnom problematika cjeline sindikalnog pokreta, a to znači orijentacija osnovnih njegovih struja i njihova organizaciona raširenost u BiH. To je urađeno uglavnom na osnovu arhivskih materijala, dje-lomično štampe i vrlo malo literature. Bez obzira na to što Hadžirović nije sasvim točno prikazao razvojnu liniju sindikalnih pravaca tog vremena u Ju-goslaviji, ono što se odnosi na rad, odnosno raširenost, svih tih pravaca u BiH u svakom je slučaju dobro kao prvi prikaz rada i posebnosti sindikalnog pokreta na tom području. Dakako, autoru nije ni bio zadatak da ulazi u detaljniji prikaz rada i razvoja sindikalnog pokreta u Jugoslaviji, ali su mnoga pitanja iz te problematike već riješena u postojećoj literaturi, koju, doduše, Hadžirović nije upotrijebio. Naime, dok je u prvom spomenutom poglavljju »Sindikalni pravci i organizacije« autor upoznao čitaoca s postojanjem najvažnijih sindi-kalnih organizacija i njihovom raširenošću na tlu BiH: Ujedinjeni radnički sindi-kalni savez Jugoslavije (URSSJ), Opći radnički savez (ORS), Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati (JNRS), Hrvatski radnički savez (HRS). Jugo-slovenski radnički savez (JUGORAS), Savez grafičkih radnika (SGR), Savez bankovnih, osiguravajućih i trgovačkih činovnika (SBOTIČ) — a sve te orga-nizacije djeluju i na području gotovo cijele Jugoslavije — promatrajući ih go-tovo kao samostalne, nezavisne organizacije, u druga dva poglavlja prikazao je zapravo njihovu političku opredijeljenost, a ta je uvjetovala i njihove odnose u znaku neprestanih, oštih suprotnosti. Tako je donekle stavio u drugi plan (iako u tekstu ima takvih ocjena) političku opredijeljenost koja je i uvjetovala postojanje tih različitih sindikalnih pravaca. Sindikalni je pokret u Jugoslaviji, pa i u BiH (kako to i autor u cjelokupnom tekstu donosi ali ne kao uzrok, kao nešto primarno, već više kao značajke heterogenosti sindikalnog pokreta), bio u tom razdoblju (kao i uopće u razdoblju između dva rata) zbog političke polarizacije svojih osnivača izrazito heterogen — u rasponu od sindikata koji su djelovali pod utjecajem Komunističke partije, socijalista, pa do režimskih sin-dikata ili sindikata pod utjecajem građanskih stranaka i grupacija. Ali ovdje je riječ, zapravo, o nedovoljno preciznim formulacijama i koncepciji iznošenja problematike jer takvih ocjena ima pogotovo u poglavljju »Utjecaj političkih partija na rad sindikata« i »Međusobni odnosi sindikalnih organizacija«.

Možda je upravo zbog toga autor ne baš sasvim točno prikazao razvoj Uje-dinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije i politiku KPJ prema radu u sindikatima. Kao što je poznato, URSSJ je osnovan 1925. godine i radio je kao socijalistički orijentiran sindikat (što znači da se u mnogo čemu, i u politici i u taktici, razlikovao od komunistički orijentiranih sindikata) sve do polovice tridesetih godina, kad u nekim područjima Jugoslavije, ne samo u podružnicama nego i u Pokrajinskim upravama, prevladavaju komunisti (npr. Hrvatska 1936, Dalmacija 1937. godine, a od 1938. godine to je očito i za gotovo cijelo područje Jugoslavije). Takva se preorijentacija URSSJ-a dogodila nakon složenog i pri-lično teškog procesa borbe komunista za mjesto u URSSJ-u, u koji su počeli ulaziti nakon zabrane rada Nezavisnim sindikatima 1929. godine. Proces ulaska komunista u URSSJ (u koji su počeli ulaziti zbog toga što je imao podružnice

u gotovo cijeloj Jugoslaviji) nije počeo tek nakon odluka IV zemaljske konferencije (održana potkraj prosinca 1934. godine) već u pojedinim područjima mnogo ranije (u Hrvatskoj, npr., već od 1929. godine traje taj proces), a u nekima (kao BiH) znatno kasnije. KPJ je do svoje Četvrte konferencije, a nakon 1929. godine, umnogome razradila svoju političku taktiku prema radu u sindikatima (ovdje se ne ulazi u greške i lutanja u tome), tj. prema radu u socijalistički orijentiranim sindikatima, pa je IV zemaljska konferencija na neki način bila samo potvrda takve politike i još više prakse, iako ni ona nije značila da je zauzeto konačno stanovište o radu u socijalistički orijentiranim sindikatima, odnosno uopće u sindikalnom pokretu. Zbog toga nije točna tvrdnja koju Hadžirović iznosi: »Borba Komunističke partije Jugoslavije za pretvaranje sindikata u organe klasne borbe započela je 1934. godine odlukom Četvrte zemaljske konferencije KPJ o ulasku komunista u sindikate« (76). Takvu je odluku, kako se, npr., može vidjeti iz knjige: 50 godina revolucionarnog sindikalnog pokreta Jugoslavije (Beograd 1969), a da se ne spominje druga literatura, CK KPJ donio još dvije godine prije (137), a i praksa u pojedinim dijelovima zemlje je već do tada pokazala kako komunisti ipak ulaze u socijalistički orijentirane sindikate. Zato se i moglo dogoditi da prije održavanja IV zemaljske konferencije na svom III kongresu polovicom prosinca 1934. socijalisti u URSSJ-u vode bitku s »čelijašima« i »čelijašenjem«. To su ujedno razlozi da se npr. URSSJ ne može promatrati, kako to čini Hadžirović na str. 47 do 54, kao organizacija koja je imala određeni kontinuitet u svom razvoju kao neka »slobodna« organizacija, to više što u poglavljima o utjecaju političkih stranaka i odnosima sindikalnih organizacija govori o borbi socijalista i komunista u URSSJ-u. Dok je, naime, na svom kongresu 1934. godine URSSJ još uvijek izrazio socijalistički orijentiran sindikat s obzirom na politiku svog vodstva, na svom IV kongresu, u travnju 1938. godine, URSSJ se u službenim rezolucijama opredjeljuje za komunističku orijentaciju u mnogim svojim postavkama, pa od tada socijalisti u centrali vode još žestiču bitku protiv komunista i čak isključuju pojedine forume i saveze da bi tako indirektno utjecali i na konačnu odluku režima o zabrani rada URSSJ-u zbog njegove komunističke aktivnosti. Iako je ideja akcionog jedinstva proletarijata dobila svoju afirmaciju na IV zemaljskoj konferenciji, mora se reći da to nije bila novost u politici KPJ prema radu u sindikatima, a također ni u taktici te stranke — kako bi se moglo zaključiti iz Hadžirovićeva teksta (91). Ta se ideja provlači još od 1921. godine, a došla je do izražaja u partijskim direktivama i prije IV zemaljske konferencije da bi nakon nje bila još razrađivana. KPJ je na svojoj IV konferenciji doista preorijentirala svoj rad u sindikatima, zahtijevajući širenje rada posebice među industrijskim radnicima, okupljanje žena-radnica i omladine u sindikatima, borbu za radničke institucije, ne zaboravljajući, dakako, poboljšanje radnih i materijalnih uvjeta za sve radnike organizirane i neorganizirane, pa dakle i one koji se nalaze u različitim sindikatima. To je, zapravo, bila široka platforma s koje se moglo početi raditi na stvaranju jedinstva radničkog pokreta što u daljem razvoju ima biti jedna od osnova Narodne fronte. Ali još je uvijek i na IV zemaljskoj konferenciji KPJ zadržala neke ranije organizacione oblike za takav rad — Revolucionarnu sindikalnu opoziciju, a ta se odluka, i u praksi i u vremenu koje je slijedilo, pokazala kao promašena. Hadžirović nije osim toga preglednije i preciznije obrazložio daljnji razvoj politike i taktike KPJ u sindikatima (što se onda odrazilo i na prikazu rada URSSJ-a u poglavlju »Sindikalni pravci i organizacije«), pa se dobiva dojam da odluke IV zemaljske

konferencije o radu u sindikatima imaju sudbonosno značenje za čitav rad komunista u sindikatima sve do 1941. godine i nije, dakako, jasna slika razvoja URSSJ-a.

Autor se nije zadržao ni na opsežnijem prikazu orijentacije ostalih sindikalnih organizacija, bolje rečeno na preglednijem prikazu političke opredijeljenosti ostalih sindikata, npr. ORS-a i HRS-a. I ORS je bio socijalistički orijentiran sindikat, pa je, čini se, autor morao malo više pažnje posvetiti razlikama između ORS-a i URSSJ-a (o ORS-u govori na str. 44 i dalje) i suštini njihova sukoba koji je trajao (bez obzira na kratke prekide zbog akcija komunista u URSSJ-u) sve do samoraspuštanja ORS-a u jesen 1939. godine. Isto tako nisu baš precizne formulacije o Hrvatskom radničkom savezu (63 i dalje), koji je od svog osnutka (osnovan je 1921. godine, a ne 1923. godine — kako se tvrdi na str. 63) bio najprije pod vodstvom pravaša, a tek od 1922. godine pod neposrednim rukovodstvom Hrvatske republikanske seljačke stranke, odnosno Hrvatske seljačke stranke, s tim što u razdoblju vodstva HSS-a nije okupljao isključivo radnike Hrvate, nego pretežno radnike te nacionalnosti. Uz to su se program i djelovanje Hrvatskog radničkog saveza razlikovali u mnogim pitanjima u vremenu do 1929. i u vremenu nakon 1935. godine, mada je uvijek taj Savez nastupao kao antimarksistička organizacija. HRS je, doduše, nakon svoje obnove u vezi s petomajskim izborima 1935. godine, razvio veliku aktivnost (uostalom kao i druge HSS-ovske organizacije) na širenju svog utjecaja najprije u Hrvatskoj, dok je u ostale krajeve i prema vlastitim priznanjima teško prodirao. Tom je savezu, upravo zato što je bio pod idejnim i političkim vodstvom HSS-a, u prvom redu bilo stalo do političke mobilizacije radnika, pa nije mnogo vremena ni snage trošio na učvršćivanje svojih podružnica, te se zato brojno stanje njegova članstva iskazivano na raznim skupštinama ili godišnjim konferencijama mora uzeti s dužnim oprezom (a ne bez ikakve rezerve — str. 65 i dalje).

O heterogenosti sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini govori autor i u naredna dva poglavlja: »Akcije sindikata za poboljšanje ekonomskog i političkog položaja radnika« i »Mjere vlasti protiv naprednog radničkog pokreta«. Uz to je u prvom spomenutom poglavlju obradio, kao što se i iz naslova može zaključiti, štrajkaški i tarifni pokret u razdoblju 1935—1941, i to isključivo na osnovi arhivskih materijala. Ti su pokreti pokazali odnose snaga u sindikalnom pokretu, što znači i sukobe i pokušaje zajedničkih akcija. U posljednjem poglavlju Hadžirović je prikazao zapravo odnos režima prema sindikatima i prvenstveno nepovoljan položaj URSSJ-a koji se, što se to razdoblje više primicalo kraju, nalazio u sve težoj poziciji.

Bez obzira na sve iznesene primjedbe može se na kraju reći da je ta Hadžirovićeva knjiga omogućila uvid u posebnost sindikalnog pokreta u BiH, u kojoj su gotovo s jednakim uspjehom u tome razdoblju djelovali i URSSJ i JUGORAS i HRS. Doduše, ta je podvojenost sindikalnog pokreta utjecala na »snagu i uspjeh radničke borbe u BiH«.

Bosiljka Janjatović